

Samim Akgönlü (Σαμίμ Άγκκιονουλ)

Καθηγητής Πολ. Επιστημών και Ιστορίας στο *Université de Strasbourg*

Μετάφραση της ομιλίας του (μέσω Skype)

στο Συνέδριο «*Η Συνθήκη της Λωζάννης 90 Χρόνια Μετά: Οι Μειονοτικές Ρυθμίσεις*»

23 Νοεμβρίου 2013

Μετά από 90 χρόνια πρέπει να προχωρήσουμε πέρα από τη Λωζάννη;

Κατ' αρχάς, λυπάμαι πολύ που δεν μπορώ να παρευρεθώ ανάμεσά σας. Πραγματικά ήθελα να συμμετάσχω δια ζώσης σ' αυτή τη σημαντική συνάντηση και να βρίσκομαι εκεί, όμως εξ' αιτίας κάποιων προσωπικών και οικογενειακών λόγων δεν βρίσκομαι μαζί σας σήμερα. Αλλά αυτό με στενοχωρεί ειλικρινά.

Δεν είναι εύκολο να κάνει κανείς μια ομιλία που βιντεοσκοπείται και μεταδίδεται μ' αυτόν τον τρόπο [σ.μ.: μέσω Skype], εντούτοις θα επιθυμούσα, έστω κι έτσι, να παρουσιάσω μερικές σκέψεις μου για τη Λωζάννη, στην ενενηκοστή της επέτειο, για τη σημασία αυτής της συνθήκης, ιδιαίτερα για το νόημά της όσον αφορά τη μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Δυστυχώς δεν θα είμαι «παρών» στο κομμάτι των ερωτήσεων-απαντήσεων, και σ' αυτά τα συνέδρια οι καλύτερες ιδέες προκύπτουν στην πραγματικότητα από τις ερωτήσεις και τις απαντήσεις, αλλά είμαι σίγουρος ότι θα ακούσω τον απόηχο αυτής της συνάντησης και ότι θα επωφεληθώ πολύ απ' όσα θα ακούσω.

Θα ήθελα να σταθώ σε ορισμένα σημαντικά σημεία που αφορούν το θέμα της Λωζάννης και των μειονοτήτων, ιδιαίτερα τη Δυτική Θράκη. Βέβαια η αφετηρία μας θα είναι το περιβόητο άρθρο 45.

Όπως όλοι μας γνωρίζουμε και δεν χρειάζεται να το επαναλάβω, τα άρθρα 37-44 αφορούν τις μη-μουσουλμανικές μειονότητες στην Τουρκία. Πουθενά σ' αυτά τα άρθρα δεν χρησιμοποιούνται οι λέξεις Ρωμιός, Ορθόδοξος, Πατριαρχείο, Έλληνας, Γιουνάν, αλλά -- κάτι που εκπλήσσει στη ροή του κειμένου -- στο άρθρο 45 διατυπώνεται ότι όλα τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα άρθρα 37-44 δίνονται και στη Μουσουλμανική μειονότητα της Ελλάδας. Αυτό πραγματικά προκαλεί έκπληξη, διότι στην πραγματικότητα τα άρθρα 37-44 δεν αναγνωρίζουν δικαιώματα **μόνο** στις εν Τουρκία μη-Μουσουλμανικές μειονότητες. Δηλαδή αναγνωρίζονται **γενικά** δικαιώματα, που η κυβέρνηση πρέπει να παρέχει «**εις πάντας τους κατοίκους της Τουρκίας**». Υπάρχουν βέβαια ορισμένα άρθρα στα οποία αναφέρονται οι μη-Μουσουλμάνοι, αλλά γενικά τα δικαιώματα αναγνωρίζονται για «**όλους τους κατοίκους της Τουρκίας**», για «**όλους τους τούρκους υπηκόους**», για «**μη-Μουσουλμάνους τούρκους υπηκόους**» και για τούρκους υπηκόους που δεν ξέρουν τουρκικά, δηλ. «**λαλούντες γλώσσαν άλλην**». Το πώς αυτά τα άρθρα πρέπει να ερμηνευτούν από την Ελλάδα ώστε να εφαρμοστούν «**εις τας εν τω εδάφει αυτής ευρισκομένας μουσουλμανικής μειονότητας**» είναι αρκετά προβληματικό.

Υπάρχει κι ένα δεύτερο πρόβλημα, το οποίο επίσης γνωρίζουμε πολύ καλά. Κι αυτό είναι ότι, βάσει του άρθρου 45, μέχρι τώρα, έχει χρησιμοποιηθεί η αρχή της αμοιβαιότητας για τις δύο μειονότητες, και σε επίπεδο κοινής γνώμης, αλλά και σε κρατικό επίπεδο. Αυτό είναι σε κάθε περίπτωση απολύτως λάθος. Είναι μια λανθασμένη ερμηνεία. Είναι μια πρακτική που δεν στέκει ούτε νομικά, ούτε πολιτικά, ούτε ηθικά. Να το πω ξεκάθαρα -- άλλωστε το έχω γράψει και σε ορισμένα άρθρα μου -- και για να μη γίνει λάθος αντιληπτό αργότερα: ΔΕΝ υπάρχει αμοιβαιότητα μεταξύ της ελληνορθόδοξης μειονότητας που βρίσκεται στην Τουρκία και της τουρκομουσουλμανικής μειονότητας που βρίσκεται στην Ελλάδα. Για δύο σημαντικούς λόγους: Πρώτον, η αμοιβαιότητα δεν μπορεί να είναι μια αρχή που εφαρμόζει ένα κράτος στους δικούς του πολίτες. Δεύτερον, δεν μπορεί να ισχύει αμοιβαιότητα στα ανθρώπινα δικαιώματα – και τα δικαιώματα των μειονοτήτων είναι ένα υποσύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επομένως και για τους δύο αυτούς λόγους, ούτε τα κράτη δικαιούνται να εφαρμόζουν αμοιβαιότητα, δηλαδή δεν δικαιούνται να λένε «αφού δεν τό 'κανες εσύ, κι εγώ δεν θα το κάνω», αλλά -- και τούτο το υπογραμμίζω -- ούτε και οι μειονότητες στις δύο χώρες δικαιούνται να λένε «αα, για δείτε στην Ελλάδα σ' εκείνη τη μειονότητα αναγνωρίζονται τα τάδε δικαιώματα. Γιατί δεν αναγνωρίζονται τα ίδια και σ' εμάς;» Δικαιούνται όμως να λένε το αντίστροφο: Να ζητούν την αναγνώριση και τον σεβασμό δικαιωμάτων για τη μειονότητα «απέναντι», επειδή αυτά είναι ανθρώπινα δικαιώματα και πρέπει να απαιτούμε να αναγνωρίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλους. Αυτό το θέμα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα, διότι εάν όντως πρέπει να πάμε πέρα από τη Λωζάννη -- και πρέπει -- έχουμε μπροστά μας δύο σταθμούς: Πρώτον, πρέπει η Λωζάννη να εφαρμοστεί πραγματικά πολύ καλά, και δεύτερον, για να πάμε παραπέρα, σ' ένα ακόμη πιο προχωρημένο στάδιο – δεν ήμαστε πια στο 1923, είμαστε στο 2013, έχουν περάσει ενενήντα χρόνια από τότε, δεν είναι σωστό να μένουμε προσκολλημένοι στη Λωζάννη – εάν λοιπόν θέλουμε να πάμε παραπέρα, πρέπει οπωσδήποτε να εγκαταλείψουμε αυτή την αρχή της αμοιβαιότητας, ούτε καν να την αναφέρουμε. Αυτό το επαναλαμβάνω ξανά και ξανά, διότι πραγματικά θέλω να γίνει αντιληπτό.

Οι Έλληνες πολίτες, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που είναι Μουσουλμάνοι, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που ανήκουν στη Μειονότητα, έχουν όλα τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητά τους ως πολίτες. Και η Ελλάδα έχει συγκεκριμένες υποχρεώσεις προς τους πολίτες της και πρέπει να τις πληροί τις υποχρεώσεις της προς αυτούς, επειδή ακριβώς αυτοί είναι πολίτες της. Δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να συνδέει την εκπλήρωση των υποχρεώσεών της προς τους πολίτες της, μέσω αμοιβαιότητας, με τη μεταχείριση της Ρωμαϊκής μειονότητας ή άλλων μη-μουσουλμανικών μειονοτήτων στην Τουρκία.

Υπάρχει κι ένα δεύτερο ζήτημα, που επίσης αφορά την Ελλάδα και που επίσης απορρέει από τη Συνθήκη της Λωζάννης: Κι αυτό είναι ότι στη Συνθήκη της Λωζάννης, στο τμήμα για την προστασία των μειονοτήτων, δεν γίνεται αναφορά σε κάποια συγκεκριμένη περιοχή, ούτε για την Τουρκία, ούτε και για την Ελλάδα. Σε ορισμένα άρθρα, αναφορικά με την Τουρκία, χρησιμοποιείται μεν η έκφραση «εν ταις πόλεσι και περιφερείαις, ένθα διαμένει σημαντική αναλογία υπηκόων, μη μουσουλμάνων», αλλά δεν αποσαφηνίζεται ποιες είναι αυτές οι πόλεις και οι περιφέρειες. Θα παρακαλούσα να μη συγχέουμε τη Συνθήκη της Λωζάννης, που υπεγράφη τον Ιούλιο του 1923, με το Σύμφωνο για την ανταλλαγή

πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, που υπεγράφη τον *Ιανουάριο* του 1923. Εμείς εδώ συζητάμε για τη Συνθήκη της Λωζάννης του *Ιουλίου* του 1923. Και σ' αυτή τη συνθήκη δεν αναγνωρίζεται αυτό που συναντάμε στη βιβλιογραφία για τα δικαιώματα των μειονοτήτων ως «territorial rights», δηλαδή δεν αναγνωρίζονται «εδαφικά δικαιώματα». Τα δικαιώματα των μειονοτήτων αναγνωρίζονται όπου διαμένει «σημαντική αναλογία» μειονοτικού πληθυσμού και δεν διευκρινίζεται τι ποσοστό συνιστά «σημαντική αναλογία». Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, όσο λάθος είναι στην Τουρκία να ισχύουν αυτά που λέμε «δικαιώματα των μειονοτήτων», που στην πραγματικότητα δεν έχουν γίνει πολύ κατανοητά και δεν έχουν πλήρως δοθεί, **μόνο** στην Κωνσταντινούπολη και -- όπως το έφερε η μοίρα -- στην Gökçeada και την Bozcaada, δηλαδή στην Ίμβρο και την Τένεδο, τόσο λάθος είναι, κατά τη γνώμη μου και αν βέβαια θέλουμε να πάμε παραπέρα, στην Ελλάδα να ισχύουν αυτά τα δικαιώματα **μόνο** στην περιοχή που ονομάζεται Δυτική Θράκη. Επομένως, θέλω να καταλήξω στο εξής: Και στην Ελλάδα πλέον, στην Ελλάδα του 2013, αυτοί που αυτοπροσδιορίζονται ως Μουσουλμάνοι, αλλά όχι μόνο ως Μουσουλμάνοι, ταυτόχρονα και ως κάτι άλλο, αυτοί δηλαδή που αυτοπροσδιορίζονται και ως Μουσουλμάνοι, δεν βρίσκονται μόνο στη Δυτική Θράκη. Και αυτά τα άτομα έχουν ορισμένα αιτήματα - αιτήματα που μπορεί να αφορούν τη θρησκεία τους, την ταυτότητά τους, ή είναι αιτήματα νομικά. Όλα αυτά τα αιτήματά τους πρέπει να ικανοποιηθούν και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Κατ' εμέ, αυτό είναι μια από τις πιο σημαντικές προϋποθέσεις -- όχι μόνο για να πάμε πέρα από τη Λωζάννη -- αλλά και για την πραγματικά καλή εφαρμογή αυτής της συνθήκης.

Ένα άλλο θέμα είναι αυτό της ταυτότητας. Όπως γνωρίζετε, μια από τις πιο σημαντικές συζητήσεις είναι το ζήτημα θρησκευτικής ταυτότητας και εθνικής ταυτότητας. Να πω αμέσως αυτό που κατά τη γνώμη μου είναι η πρώτη αρχή: Εάν μια ομάδα, μια συλλογικότητα, καθορίζει για τον εαυτό της μια ταυτότητα και απαιτεί να αναγνωριστεί με αυτή της την ταυτότητα, καμία συνθήκη δεν μπορεί να σταθεί εμπόδιο σ' αυτή της την απαίτηση. Δηλαδή, εάν αυτή η ταυτότητα με την οποία ζητά να αναγνωριστεί η ομάδα είναι μια εθνική ταυτότητα, εάν υπάρχει αίτημα να αναγνωριστεί με την εθνική της ταυτότητα -- και υπάρχει -- αυτή η αναγνώριση πρέπει βέβαια να γίνει. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να πει «όχι, εσύ δεν είσαι αυτό, είσαι εκείνο». Το πρόβλημα εδώ είναι ότι η Συνθήκη της Λωζάννης στην πραγματικότητα αποτελεί μια συνέχεια του συστήματος των μιλλέτ [θρησκευτικών κοινοτήτων] της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και άρα οι ομάδες που αναφέρονται στη συνθήκη είναι θρησκευτικές. Γι' αυτό και το άρθρο 45 δεν αναφέρεται σε Τούρκους, αλλά σε Μουσουλμάνους. Ίσως τότε με τον όρο «Μουσουλμάνοι» να εννοούνταν οι Τούρκοι, αλλά αυτό δεν είναι και τόσο σημαντικό, δεν χρειάζεται να προσπαθήσουμε να μαντέψουμε στις προθέσεις των συντακτών του κειμένου. Δηλαδή, αυτό κατ' εμέ σημαίνει το εξής: Εάν η Μουσουλμανική Μειονότητα της Δυτικής Θράκης, στην οποία έχουν αναγνωριστεί διάφορα δικαιώματα με τη Συνθήκη της Λωζάννης, θέλει να αυτοπροσδιορίζεται ως **τουρκική**, δεν πρέπει, δεν μπορεί να υπάρχει κανένα εμπόδιο μπροστά σ' αυτό. Όμως αυτό οπωσδήποτε ισχύει και για τις άλλες ομάδες. Δηλαδή, εάν υπάρχουν Μουσουλμάνοι που θέλουν να αυτοπροσδιορίζονται [όχι ως Τούρκοι, αλλά] διαφορετικά, βεβαίως, πρέπει να εισακουστούν και αυτών τα αιτήματα. Αλλά δυστυχώς ένας κανόνας της κοινωνιολογίας είναι ότι οι μειονότητες δεν πολυγουστάρουν άλλες μειονότητες -- δεν τις πολύ-υποστηρίζουν. Όπως είναι σωστό ότι η μουσουλμανική δεν

είναι μια ταυτότητα πάνω από την τουρκική, έτσι είναι σωστό ότι και η τουρκική δεν είναι μια ταυτότητα πάνω από τη μουσουλμανική. Δηλαδή, όλοι μας, όλοι οι άνθρωποι, και αυτοί που ζουν στη Δυτική Θράκη και αυτοί που ζουν αλλού, έχουμε πολλαπλές και ρευστές ταυτότητες. Ανήκουμε ταυτόχρονα σε πολλές ομάδες, έχουμε πολλές ιδιότητες μαζί, έχουμε ταυτόχρονα πολλές ταυτότητες. Και επιπλέον, αυτές οι ταυτότητές μας είναι δυναμικές – παρουσιάζουν εξελικτική τάση, αλλάζουν, προσαρμόζονται στις αλλαγές του περιγύρου. Αλλάζουν ανάλογα και με τους ανθρώπους με τους οποίους συνομιλούμε. Επομένως, η αποδοχή, η αναγνώριση αυτής τη μεταβλητότητας, της δυναμικότητας και της πολλαπλότητας είναι κάτι που πρέπει να κάνει κάθε δημοκρατική χώρα. Αυτό ισχύει τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Τουρκία. Άρα κι αυτό συνιστά ένα βήμα παραπέρα από τη Λωζάννη. Εάν εντός της Μουσουλμανικής Μειονότητας υπάρχουν κάποιοι που αυτοπροσδιορίζονται ως Τούρκοι – που υπάρχουν, το γνωρίζουμε, αυτό αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά θέματα – είναι ασφαλώς αδύνατον αυτό να εμποδιστεί.

Σ' αυτό το ζήτημα της ταυτότητας υπάρχουν στην πραγματικότητα και άλλες διαστάσεις. Μια από τις πιο σημαντικές εξ αυτών είναι οι σχέσεις με την Τουρκία, οι σχέσεις με την Ελλάδα και οι σχέσεις (παρακαλώ μην παρεξηγείτε τον όρο που χρησιμοποιώ) με τη διασπορά. Διότι, όπως γνωρίζετε, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που ανήκουν στην Τουρκομουσουλμανική Μειονότητα της Δυτικής Θράκης, οι οποίοι όμως δεν ζουν ούτε στην Ελλάδα ούτε και στην Τουρκία. Ζουν σε άλλες χώρες, ειδικά στη Γερμανία, και είναι αρκετά οργανωμένοι. Πρέπει βεβαίως να επιτραπεί και σ' αυτήν την ομάδα να εκφραστεί βάσει των πολλαπλών «ανήκειν» των ταυτοτήτων τους, δηλαδή χωρίς να περιορίζονται από τη Λωζάννη. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, οι πολίτες της Ελλάδας που ανήκουν στην Τουρκομουσουλμανική Μειονότητα της Δυτικής Θράκης και ζουν εκεί, πρέπει ασφαλώς να μπορούν να εκφράζουν τα πολλαπλά ανήκειν τους. Δηλαδή είναι πολύ σημαντικό να μπορούν να εκφράζονται, και ως κάτοικοι Γερμανίας, και ως Τούρκοι, και ως Μουσουλμάνοι, και ως Ελλαδίτες ή ως Έλληνες πολίτες και ταυτόχρονα με βάση πολλές άλλες ιδιότητες τους.

Ένα άλλο θέμα που κι αυτό απορρέει από τη Λωζάννη και συνιστά ένα πρόβλημα που παραμένει και συζητείται μέχρι και σήμερα, είναι το ζήτημα των μουφτήδων. Κατ' ουσίαν και το ζήτημα των μουφτήδων είναι παράγωγο του προβλήματος σχετικά με το πώς πρέπει να χαρακτηριστεί η μειονότητα – θρησκευτική ή εθνική. Από τότε που υπεγράφη η Συνθήκη της Λωζάννης, αλλά και από πιο πριν, από τη Συνθήκη των Αθηνών του 1913, οι αρμοδιότητες και τα καθήκοντα του μουφτή είναι έτσι καθορισμένα ώστε να αντιστοιχούν στα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες του *μιλλέτ-μπασι* στο σύστημα των *μιλλέτ* [σ.μ.: Ο *μιλλέτ-μπασι* («γενάρχης») ήταν ο αρχηγός ή ο ηγέτης μιας χριστιανικής κοινότητας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Π.χ. ο Οικουμενικός Πατριάρχης ήταν ο *μιλλέτ-μπασι* της ελληνορθόδοξης κοινότητας. Δεν είχε μόνο θρησκευτικές αρμοδιότητες, είχε και κοσμικές]. Μ' άλλα λόγια, οι μουφτήδες δεν είναι μόνο θρησκευτικοί ηγέτες, είναι ταυτόχρονα και, κοινωνικοί, πολιτικοί, ακόμη και οικονομικοί ηγέτες. Το θέμα της εκλογής ή μη του μουφτή είναι ένα ενδιαφέρον θέμα, που προέκυψε στα τέλη της δεκαετίας του '80 και η σημερινή μορφή που έχει πάρει (δηλ. από τη μια πλευρά οι «διορισμένοι» και από την άλλη οι «εκλεγμένοι» μουφτήδες) αποτελεί πρόβλημα. Κατά τη γνώμη μου και σ' αυτό το θέμα είναι καιρός να προχωρήσουμε πέρα από τη Λωζάννη. Ίσως να έχουμε αργήσει κιόλας να

κάνουμε αυτό το βήμα παραπέρα. Εάν μια μειονότητα που ζει στην Ελλάδα θέλει να αναγνωριστεί όχι ως θρησκευτική αλλά ως εθνική, τότε, κατ' εμέ, και το καθεστώς των μουφτήδων [της] πρέπει σιγά σιγά να αλλάξει. Ας διατυπώσουμε την πρωτεύουσα αρχή που ισχύει σ' αυτές τις περιπτώσεις: Μια ομάδα έχει το δικαίωμα να εκλέξει τον δικό της θρησκευτικό ηγέτη. Εάν η μειονότητα της Δυτικής Θράκης θέλει να εκλέγει του δικούς της μουφτήδες, ασφαλώς και πρέπει να μπορεί να τους εκλέγει και αυτοί οι μουφτήδες που εκλέγονται πρέπει να αναγνωρίζονται [σ.μ.: από το ελληνικό κράτος]. Εντούτοις, τα εκλεγμένα πρόσωπα πρέπει να έχουν μόνο θρησκευτικά καθήκοντα, δηλ. να είναι μόνο θρησκευτικοί ηγέτες. Μ' άλλα λόγια, αυτό που υποστηρίζω -- γνωρίζω ότι στη Δυτική Θράκη αυτό δεν είναι αρεστό σε κανέναν, αλλά εγώ συνεχίζω το υποστηρίζω— είναι ότι ο ρόλος του μουφτή πρέπει να αλλάξει έτσι ώστε ο μουφτής να εξελιχθεί σε καθαρά θρησκευτικό ηγέτη. Τα δε άλλα θέματα της μειονότητας, ειδικά τα οικονομικά, τα πολιτικά, τα κοινωνικά και αυτά που αφορούν στα βακούφια, νομίζω ότι πρέπει να τα χειρίζονται οι κοσμικοί (μη κληρικοί) ηγέτες της Μειονότητας. Πιστεύω ότι αυτή η αλλαγή θα έλυσε πολλά προβλήματα. Η αλλαγή αυτή θα βοηθούσε και τους μουφτήδες, οι οποίοι, σύμφωνα με την πρότασή μου, θα εκλέγονται. Θα ενισχυόταν το κύρος τους και θα μπορούσαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα καλύτερα.

Αυτά ήταν όσα είχα να πω επί αυτών των θεμάτων και προσπάθησα να τα πω όσο πιο σύντομα μπορούσα. Δεν θέλω να μακρηγορήσω, διότι δεν είναι και τόσο ευχάριστο να ακούει κανείς μια βιντεοσκοπημένη ομιλία. Κι επίσης δεν είστε μπροστά μου, και δεν μπορώ να δω τις αντιδράσεις σας.

Ζητώ ξανά συγγνώμη που δεν μπόρεσα να παρευρεθώ αυτοπροσώπως στο συνέδριο και σας ευχαριστώ πολύ που με καλέσατε. Ελπίζω κι εύχομαι να ξανανταμώσουμε σε μια μελλοντική συνάντηση, στην Ελλάδα, ίσως στη Δυτική Θράκη, στην Τουρκία, ή και στη Γαλλία – αυτή τη στιγμή σας ομιλώ από τη Γαλλία.

Σας ευχαριστώ πολύ.